

Osmanlı Anayasasına İslami Destek Gayreti¹

İslam dünyasının siyasi hayatında yaşanan ilk parlamento tecrübesi 1876 Osmanlı I. Meşrutiyet'idir. Bundan 123 sene öncesinin 23 Aralık'ında Bayezid Meydanı'nda ilan edilen yeni idarenin anayasası durumundaki Kânûn-ı Esâsî ile, halkın, kendi temsilcileri vasıtasıyla devlet idaresine katılması hedefleniyordu. II. Abdülhamîd'in iradesiyle 30 Eylül 1876'da kurulmuş otuz kadar üyeli bir Meclîs-i Mahsûs tarafından iki ayda hazırlanan bu anayasa pek kısa ömürlü olmuş ise de (altı buçuk ay), Osmanlı siyasi hayatında bir dönüm noktası teşkil etmiş, içte ve dışta son derece zengin bir kültürel araştırmaya da vesile olmuş bulunmaktadır. İslam âlimleri açısından birinci derecede önem arzeden husus, anayasalı bir idare ile İslam'ın kabil-i telif olup olmadığı, şeriatın buna cevaz verip veremeyeceği meselesi idi. O devrin müslüman aydınları arasında buna müsbet ve menfi yaklaşımlar, kendi düşüncelerini

¹ *İslâmiyât*, 2 (1999), sayı 4 , s. 7-12..

kitablaştıranlar oldu. Bu neviden yazılı mahsullerin tedkiki, İslam'ın siyasi yapısının tesbitinde ortaya konulmuş doğruların ve eğrilerin bilinmesi açısından son derece önemlidir. Zira, siyasilere veya idarecilere bu eserlerin kaynaklık ve yönlendiricilik yaptıkları göz ardı edilemez. Biz, Osmanlı'ya ağırlık verdiğimiz bu yazımızda, bir Osmanlı müslüman âliminin ilk Osmanlı anayasasıyla ilgili kitabı çerçevesinde okuyucularımızla sohbette bulunmanın uygun olacağını düşündük. Bu âlim Ömer Ziyâeddin Efendi'dir (1850-1921).

Müellif aslen Dağistanlıdır. Şeyh Şâmil'in maiyyetinde bulunmuş, önce babasından okuduktan sonra İstanbul'a gelmiş, meşhur Nakşibendi şeyhi Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'ye (1813-1893) intisab ederek İslami ilimler okumuş, onun halifelerinden olmuştur. Çeşitli yerlerde müftülük ve kadılık yaptıktan sonra, altı ay kadar Medine'de ikamete mecbur edilmiş, Hidiv Abbâs Hilmi Paşa maiyyetinde Mısır'da on sene den fazla yaşamış, 1918'de İstanbul'a dönerek Gümüşhaneli dergahı postnişinliğine getirilmiş, 18.11.1921 Cuma günü vefat ederek Süleymaniye Câmii hazirasına gömülmüştür.

On dört kadar eser sahibi olan merhum, Türkiye'de, daha ziyade *Zübdetü'l-Buhârî Tercemesi* isimli üç cildlik eseriyle tanınmaktadır. Bu terceme, kendisinin vefatından sonra 1923-1927 seneleri arasında Trabzon'da basılmıştır.

Siyasi mahiyette olan iki kitabından ilki, baştakilere itaat konusu ile ilgili hadislerden derlenmiş olan *Hadîs-i Erba'în fi Hukûki's-Selâtin* isimli 1908 baskılı 31 sahifelik risâledir. İkincisi ise, *Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsî* ismini taşıyor. Bu mühim eser, Kânûn-ı Esâsî'nin II. Meşrûtiyet'teki tadilinden önce 1909'da basılmıştır ve 95 sahifedir. Kapak isminin altına konmuş satırlarda, kitabın yazılış sebebi şöyle ifade edilmektedir:

“Kânûn-ı Esâsî'nin maddede be maddede, fıkra be fıkra mündericâtı, ahkâm-ı şer'iyeye temâs ve tevâfuk eylediği gibi, bunu irâ'e eder nükûlû, mu'teberâtan ahz ve terkîm kılınmıştır.”

Kısaca hedef, 119 maddeli bu anayasanın İslam'a uygunluğunun müslüman kaynaklarına dayanılarak isbatıdır. Kânûn-ı Esâsî'nin Avrupa anayasalarından, hususiyile Belçika'ninkinden² terceme edildiğini söyleyen Derviş Vahdetî (ö. 1909):

“Hâlbuki, İttihâd-ı Muhammedî Cem'iyeti âzâsından fudalây-ı mevâliy-i kirâmdan fazîletlü Ömer Ziyâeddin Efendi'nin *Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsî* namıyla te'lif ettiği risâlede her maddede, her fıkra birer birer âyât ve ehâdis ile kütüb-i fikhiyyeden birçok deliller irâdiyle Şer'-i Şerîf'e tatbîk edilmiştir. Demek oluyor ki, Avrupalılar ve betahsîs Belçikalılar, kavânîn-i esâsiyyeyi Şer'-i Şerîf'den ahz etmiştir veyâhûd, hakikat olan Şer'at-ı Muhammediyye'nin umûr-i dünyaya taalluk eden cihetlerini onlar da kendiliklerinden bulabilmişlerdir...”

diyerek, Kânûn-ı Esâsî'nin, kendi anladıkları şeriata uygunluğunu ifade etmiştir.³

Dâğıştânî merhumun bu eseri, hulus-i niyetle kaleme aldığında hiç şübhemiz yoksa da, kanun maddelerine gösterdiği delillerin seçiminde ve doğruluğunda kendisine katılmadığımız pek çok hususun olduğunu söylemek zorundayız. Yer yer zoraki yakıştırımlara gitmiş, yanlış ve gerçek dışı iddialarda bulunabilmiştir. *Mir'ât*'in tenkidli bir basımı yapılmıncaya kadar –ki böyle bir ilmi zahmete bu kitab lâyıktır ve kültür dünyamız bundan ziyadesiyle faydalanacaktır– şimdilik yukarı-

² 1913'te *İctihâd*'da (sayı 61, s. 1330) çıkan makalesinde Celâl Nûrî (ö. 1939) şöyle diyor: “Midhat Paşa... zamanın Fransızca bilenlerini toplamış, Belçika'dan bir Kânûn-ı Esâsî nüshası getirtmiş, birkaç akademik ictimâ vukû' bularak, meydana bir terceme-iktibâs gelmesine muvaffak olmuştur.”

³ *Volkân*, 20 Şubat 1909, nr. 51.

daki kanaatimizin isabetini göstereceğine inandığımız birkaç tenkidi misalle yetinmek istiyoruz.

Dâğistânî, şer'i temellere dayanmış Osmanlı saltanatının kıyamete kadar devam edeceğine iman etmiş bir âlimdir. Mesela, Kânûn-ı Esâsî'nin ikinci maddesini, yâni "Devlet-i Osmâniye'nin payitahtı İstanbul şehridir." hükmünü açıklamaya, meşhûr ... القسطنطينية لتفتح hadîsini kaydederek başlıyor ve hadîsin meâlîni:

"Cenâb-ı Hak celle ve alâ Hazretlerinin va'd- i kerîmi üzere mu'cizât-ı nebeviyem olarak size kasem ve yemîn ile tebşîr ederim ki, behemehâl İstanbul şehir-i şehîri fetholunup ol belde-i tayyibe Dârul-Hilafeti'l-İslamiye olacaktır. Hem de o beldede hilâfet edecek Emîru'l-Mü'minîn Hazretleri ne güzel ve ne bahtiyar zât-ı hamîdu'l-hısâldir."

şeklinde verdikten sonra kendi görüşlerini şöylece açıklıyor:⁴

"أَمِيرها'da zamîri Kostantîniyye'ye râci' ve â'id olmağla, makarr-ı saltanat-ı uzmâ ve merkez-i hilâfet-i kübrâ İstanbul şehri olacağına işâret buyurulmuşdur. Bir de, bundan başka bilâd-ı Osmâniyye'nin en büyüğü ve cemâ'atin en kesretlisi olmak ve derûnunda cevâmi'-i cesîme ve me'âbid-i kadîme bulunmak ve mecma'u'l-bahreyn ve nokta-i iltisâk-ı kıt'ateyn olmak gibi esbâb-ı tercihiyye de bulunmuş ve târih-i fethi için طيبة⁵ ayet-i kerîmesi dahi târih düşmüşdür."

Kânûn-ı Esâsî'nin üçüncü maddesi olan "Saltanat-ı seniyyey-i Osmâniye, hilâfet-i kübrây-ı İslamiyeyi hâ'iz olarak sülâle-i Âl-i Osmân'dan usûl-i kadîmesi vechile ekber-i evlâda â'iddir." hükmünün izahı sadedinde ise, şu ibare mevcuddur:⁶

⁴ Ömer Ziyâeddin Efendi, *Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsî*, s. 4.

⁵ 34/Sebe', 15.

⁶ Ömer Ziyâeddin Efendi, *Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsî*, s. 5-6.

“... Gerek tevcih-i vecih-i Risâletpenâhileriyle [Hz. Peygamber’in pek münasib tâyiniyle] ve gerek bizzât feth ve teshîriyle kılıçlarının ekmeği olarak hilâfet-i İslâmiyye bi-hakkın hânedân-ı Âl-i Osmân edâma’llâhu devletehum ilâ yevmi’l-kıyâm [dünyanın sonuna kadar Allah onların devletini devam ettirsin] hazerâtına mahsusdur. Ve sülâle-i şerîfe-i Âl-i Osmân’ın kıyâmete kadar bekâsı beşâret-i azîmesi; ولن تزال هذه الأمة قائمة على أمر الله لا يضرهم من خلفهم حتى ve لعلم أن دولت (الدولة) العلية العثمانية باقية إلى يوم القيامة لأن ملوكهم أطوع الملوك للشرع الشريف” buyurulmuş, ya’nî hakkâ ki Devlet-i Aliyyey-i Osmâniye’nin saltanatı ilâ yevmi’l-kıyâm bâkîdir; zîrâ Şer’-i Şerîf’e en ziyâde mutî’ olan selâtîn, selâtîn-i Osmâniyyedir, ibâresi mesturdur.”

Merhum müellif, *Mir’ât*’tan bir sene kadar önce bastırıldığı *Hadîs-i Erbaîn fî Hukûki’s-Selâtîn* [Sultanların Hukuku ile İlgili Kırk Hadîs] isimli eserinde,⁸ İstanbul’un fethini müjdeleyen mezkûr hadîsi hemen hemen *Mir’ât*’taki metne benzer şekilde açıkladıktan sonra şöyle diyor:

“Ve sülâle-i şerîfe-i Âl-i Osmân’ın kıyâmete kadar bekâsı beşâret-i azîmesi nakl ve rivayet olunarak hilâfet-i mukadde-se-i İslâmiyyenin rûy-ı arzda neslen ba’de nesl ol düdmân-ı celîlu’ş-şâna [şânı yüce soya] mevrûs olacağını ârif-i billâh ve vâkîf-ı esrârullâh olan ba’z-ı sâdât-ı aliyye-i sûfiyye beyân ve tebşîr etmişlerdir.”⁹

⁷ Doğrusu eş-Şeceretu’n-Nu’mâniyye fî’l-Devleti’l-Usmâniyye olan bu risale, İbn Arabî’ye nisbet edilmektedir; Sadruddîn Konevî tarafından şerh edilmiştir. Biz bu risalenin uydurma olduğu kanaatindeyiz. krş. GAL ve İA, “İbn Arabî” maddesi.

⁸ Omer Ziyâeddin Efendi, *Hadîs-i Erbaîn fî Hukûki’s-Selâtîn*, s. 28.

⁹ Ahmed Muhtâr Paşa’nın 1905 senesindeki benzer iddiaları için bk. İsmail

Şimdi Şeyh Dâğistânî'nin yukarıdaki beyanlarını okuyan günümüz müslüman aydınları Devlet-i Âliye-i Osmaniyye'nin seksen sene önce dünyadan göç ederek sâdât-ı aliyeye-i sūfiyeyi tekzip etmiş olmasını bizim nasıl değerlendirdiğimizi sormakta elbette haklı olacaklardır. Cevabımız; Cenab-ı Hakk'ın: وما¹⁰ تدرى نفس بأي أرض تموت¹⁰ ayet-i bakiyesinin hükmünden şeyhlerinin ilmimi haric bırakanlar er veya geç, tekzip edilmeye mahkûmdur olacaktır.

Merhum Dâğistânî'nin bu görüşleri, her zaman enfüsi mahiyet taşıyor değildir. Bazen gayr-i kasdi olarak onun İslam tarihini saptırtmaya kadar gidebildiğini görüyoruz. Bunun açık bir misalini de vermek istiyorum:

Bilindiği üzere Osmanlı'nın çöküş yıllarında Avrupalı devletlerin Osmanlı gayr-i müslim tebasına olan müzaheretleri gittikçe ağırlık kazanmış; devlet idaresinde onların da vazife almaları dayatılmaya başlanmıştı. Kânûn-ı Esâsî'nin 19. maddesi "Devlet me'mûriyetinde umûm-ı teba, ehliyet ve kabiliyetlerine göre, münâsib olan me'mûriyetlere kabûl olunur." demektedir. Pek çoklarınınca 'Şeriatçı Molla' olarak damgalanmış Vahdetî bile, *Volkân*'ında –ki bu gazete İttihâd-ı Muhammedî Cem'iyeti'nin mürevvic-i efkârı olarak çıkıyordu– 25 Şubat 1909 tarihinde aşağıdaki satırları yazabiliyordu:¹¹

"Biz bir idare-i meşrûta teşîs etmeliyiz ki, dünya bize hayrân olsun. ¹²... تَوَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُوَدُّوا الْأَمَانَاتِ... mantûk-ı celîlince Karabet'in, Yâni'nin, Jozef'in, [Komitacı] Sandaniski'nin ehliyetleri tahakkuk edince [bunlar] sadrazam bile olacaktır. Yal-

Kara, *Hilâfet Risâleleri*, II, 293, 294, 307, 322.

¹⁰ 31/Lokmân, 34.

¹¹ Bk. *Volkân*, 26 Mart 1909 tarihli, Vahdetî imzalı yazı, s. 40-, 478.

¹² 4/Nisâ, 58.

nız bunlar hiçbir zamân şeyhulislâm olamaz (...) Bu vatandaşlarımız iyi bilmelidirler ki, umûr-ı dünyada kat'iyen aramızda bir fark yoktur.”

Vahdetî'nin delil saydığı ayeti, aynı cemiyetin azasından Şeyh Dâğistânî *Mir'ât*'ında zikretmekte ve:

“Bu ayet-i kerime gayet ehliyetli bir hıristiyandan gasb edilen memûriyyetinin tekrar kendisine tefviz ve iâdesi için nâzil olmuştur. Şöyle ki Mekke-i Mükerreremin hîn-i fethinde Ka'be-i muazzamanın sidânet ve miftahdarlık memûriyyet-i mukaddesesi Osmân ibn Talha nâm bir hıristiyanın uhdesinde idi.” demeye kadar gitmektedir.¹³

Şeyhimiz her ne kadar Kur'an ve hadîs hafızı ise de, tabakat ilmine eğilmeye vakti elvermemiş olacaktır ki, mezkûr Osman'ın Mekke fethinden önce fetret devrinde müslüman olan şöhretli bir putperest Kureyşli oluşunu, hıristiyanlıkla herhangi bir ilgisinin bulunmayışını bilmemektedir; ama onun için mühim olan şey Kânûn-ı Esâsî'ye İslam tarihinden delil bulmaktır. Hafızasında mevcut bu bilgiyi İslam kitabiyatından tahkik ettiği takdirde delilden mahrum kalabileceğini tahayyül edememiştir.

Ârif-i billâh ve vâkîf-ı esrârullâh saydığı İbn Arabî'ye (ö. 638/1240) nisbet edilen bir yakıştırma risaleden naklettiği bu istikbal-i gaybi haberin asılsız çıkmış olduğunu Dâğistânî merhum ömrünün sonuna doğru idrak etmişmidir, bilemiyoruz ama; Kânûn-ı Esâsî'nin beşinci maddesi olan: “Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'nin nefsi-i hümayunları mukaddes ve gayr-i mesuldür.” hükmüne dair söylediklerinin, onun, zalim idarelere karşı toplumu sindirebilmek için asırlar önce uydurulmuş ri-

¹³ Ömer Ziyâeddin Efendi, *Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsî*, s. 37-38.

vayetleri bilmeden benimsediğini göstermesi bakımından vahim olduğunda şübhemiz yoktur. Şeyh Dâğistânî merhum, işbu beşinci madde'ye Ramazan Efendi'nin *Akâ'id* şerhinden naklettiği Arabca metni ekliyor ve 'harfiyen' dediği şu tercemeyi veriyor:

“Pâdişâh olan zât bi'l-farz ve't-takdîr Allâh-ı azîmu's-şâ-nın itâ'atinden hurûc edib de ma'siyet işlemek ve ibâdullâh üzerine zulüm etmek gibi ef'âli meşhûd olsa bile, mes'ûl ve mün'azil olmaz. Zîrâ Hulefây-ı Râşidin'den sonra ba'z-ı e'im-me ve ümerâdan dahi ma'siyet ve zulüm zuhûr etmiş olduğu hâlde yine selef-i sâlihîn, müşârun ileyhîm hazerâtına itâ'at ve inkiyâd ve müşârun ileyhîmin izinleriyle cum'a ve bayrâm namâzları edâ eylerlerdi ve hiç bir vechile hulefây-ı müşârun ileyhîmin taht-i himâyesinde bulunan cem'iyet ve ittihâd-ı İslâmiyye'den ayrılmazlar ve hurûc-i alâ's-sultân'ı tecvîz yollu fetvâ vermezler idi; zîrâ [bu yollu fetva] beyne'l-İslâm tefrika ve fesâd-ı azîmi mücib olur: ¹⁴ والفتنة أشد من القتل Bir de, zâten halifenin bidayeti-i ta'yîninde bile ma'sûm olması şart değildir; bekâ'en ise, ya'nî ba'de't-ta'yîn ma'sûmiyetin adem-i iştirâtı ise bi-tarîkî'l-evlâdır.”

Müteakiben Şeyh kendi görüşünü de ekliyor: ¹⁵ لَا يُسْأَلُ عَمَّا ¹⁶ لَا يُسْأَلُونَ ¹⁶ وَهُمْ يُفْعَلُونَ ayet-i kerîmesiyle ve ¹⁶ كَلِمَ مَسْئُولٍ hadîs-i şerîfi ise, pâdişâhlara nisbeten, âhirette mes'ûl olurlar, demektir. Yoksa pâdişâhı mes'ûl edecek başka bir kuvvet ve sâ'il mütasavver değildir. Çünkü kuvve-i icrâ'iyye ve tenfiziyeye re'îsi, pâdişâhdır.”

Bu ifâdelerden anlıyoruz ki, Midhat Paşamızın başkanlığındaki heyetin yazdığı bu beşinci madde bile, onların icabı

¹⁴ 2/Bakara, 191.

¹⁵ Ömer Ziyâeddin Efendi, *Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsi*, s. 8-10.

¹⁶ 21/Enbiyâ', 23.

hâlinde İslam'dan ne derece uzak bir zihniyeti temsil edebileceklerini göstermeye kafidir ve görüyoruz ki, son devir Osmanlı anayasacıları, Peygamber sonrası devrin en büyük şahsiyeti Hz. Ebu Bekir'in ilk hilafet nutkunda ortaya koyduğu idareci hüviyetinden asırlarca geridirler:

“Doğru iş görürsem bana yardımcı olun, yoldan şaşarsam beni düzeltin.” *فإن إستقمت (أحسنت) فأعينوني وإن زغت فقوموني* ve “Ben Allah ve Resûlüne itâat ettikçe bana itâat edin, onlara isyan edersem bana itâat borcunuz yoktur.” *(أطيعوني ما طعت) الله ورسوله فإذا عصيت الله ورسوله فلا طاعة لي عليكم* şeklinde sorumluluğun başladığı ve bittiği çizgiyi gösteren bu büyük adamın emsali, kısa zamanda ortadan kalkmış; iş, zalim idarecilerin arkasında namaz kılma zilletine bâzı fakihlerin cevaz vermesine kadar gelip dayanmışsa; bu noktadaki en büyük suç, herhâlde o zalimlerden önce, onlara çanak tutan âlim geçinenlerde aramamız gerekmektedir.

İlk hicri asrın idareci zalimlerine karşı direnmiş, onların arkasında namaz dahi kılmamış, hatta onlarla silahlı mücadeleye girip şehid düşmüş nice şahsiyetli ilim adamı tanıyoruz. İslami fikir hürriyetinin şerefi olan bu zatlara zâlimler silah üstünlüğü ile yok ettiler. Haccâc-ı Zâlim'e baş kaldırmış dört bin ilim adamından (kurrâdan) bahsederken Hanefi allame Cessâs (ö. 370/981) *Ahkâm*'ında şöyle diyor:¹⁷

“Bunlar Tâbiîlerin [sahâbeden sonra gelen neslin] en seçkinleri ve fakihleri idi (...) Emevi hükümdarı Abdülmelik ibn Mervân'a (ö. 86/705) itaatı terk etmişler; onlara lanet ve onlardan teberrî etmişlerdir. *(هم خيار التابعين وفقهاؤهم (...)) وهم خالعون لعبد الملك بن مروان لاعنون لهم متبرئون منهم*.”

¹⁷ Cessâs, *Ahkâmul-Kur'an*, I, 71.

Şeyhimiz gibi, zalim sultanları sadece ahirette sorumlu tutmanın, onları dünyada ellerinden gelen zulmü işlemeye teşvikten başka ne manası olabilir.

Evet, ilk asırların satılmamış âlimleri, doğru bildiklerini söylediler, yaptılar ve ezildiler. Bu durumu bilen daha sonrakiler, ilmin yok olmasından korkarak âlimleri siyaset dışı tutmayı tercih eder oldular. Mısır'ın asrın büyük muhaddisi İbn Hacer (ö. 852/1449) bu noktada mühim bir tesbitte bulunmaktadır. 2/8. asrın büyük bir âliminin, zalim idarecilere karşı silahlı mücadeleye cevaz verdiğinden bahsederken şöyle diyor:

“Bu görüş selefindir; eskidir. Fakat bunun terkedilmesi üzerinde karar kılınmıştır. Çünkü görmüşlerdir ki, iş daha fenaya gidiyor. Harra vakasında (sene 63/683), İbnu'l-Eş'as vakasında (81-84/700-703) ve diğerlerinde, düşünen için ibret vardır...”¹⁸

İbn Hacer'in bu tespiti doğrudur. Kur'an'ın vahyedildiği devrin ictimai şartları içinde, zalimi doğru yola getirmekte kıtala kadar gidilebileceğine dair izn-i İlahi sadır olmuş ise de,¹⁹ artık günümüzde hakkı hakim kılmanın başka yollarını bulamamanın bir mazereti olmamalıdır.

Tabiatıyla, İbn Hacer'in tavsiye ettiği ibret alınmalı ve silah kullanmadan da idarecileri yola getirmenin hukuki yolları bulunmalıydı. Osmanlı'nın ilk anayasasını yapanlarda bu düşüncenin olmadığını söylemek insafsızlık olur. Ne var ki, medresemiz onların yollarını açacak hemen hemen hiçbir şey yapmamıştır. Merhum Dâğistânî gibiler, sultanlığın faziletine dair, asırlar evvelinden vazedilmiş hükümleri hadîs hâline ge-

¹⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II, 288.

¹⁹ 49/Hucurat, 9-10.

tirenleri teşhir edecekleri yerde, taltif etmişlerdir. Çünkü o hadisleri İslam prensipleri açısından tenkidten geçirebilecek kültürden mahrumdular. Bu eksikliğin farkında olmadan kitab yazanların, niyetleri ne kadar halisane olursa olsun, sonuçta, topluma hizmetkar değil, maalesef muzır olacaklarını bilmek zorundayız.

Aslında Şeyh Dâğistânî, her müslümanı kudreti ölçüsünde idaresi altındakilerden sorumlu tutan Peygamber tâlimatından gafil de değildi. *كلکم راع وکلکم مسئول عن رعیتہ* (Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz.) hadîsini *Zübdetü'l-Buhârî Tercemesi*'ne alıyor,²⁰ ama Türkçe metnine, aslında bulunmayan ibareyi, ya'ni "... ahirette mes'ulsünüz" ibaresini sokuşturmayı vazife biliyordu. Çünkü aksi takdirde Kânûn-ı Esâsî'nin İslam'a aykırı beşinci maddesinin yukarıda zikrettiğimiz yorumunu yapması mümkün olamazdı. Ona göre baştaki idareci de mesuldür, ama sadece nezaretçi olarak!

İlk cildi 1923'te basılan adı geçen tercemesinde çoban hadîsini açıklıyorken bakınız ne diyor:

"Meselâ Re'îs-i Cumhûr Hazretleri bilcümle taht-ı idâresinde bulunan milletlerin hâmîsi bulunmakla, bilcümle ra'îyesinden mes'uldür, ya'nî hudûd ve ahkâmın icrâsından ve ikâme-i cum'a ve cemâ'âtden mes'ûl demektir."

Şeyhimize göre böyle bir reis-i cumhur İslami hükümlerin yerine getirilmesini sağlayacak, fakat sağlamazsa veya kendisi uygulamazsa, dünyada sorumlu olmayacak; koltuğu baki kalacak; millet onu sorguya çekebilmek için ahireti bekleyecek!

Kânûn-ı Esâsî'nin tepedeki idareciyi sorumsuz sayan zihniyeti asırlar öncesinde kılisenin telkin etmiş olduğu anlayıştan

²⁰ Ömer Ziyâuddîn-i Dâğistânî, *Zübdetü'l-Buhârî Tercemesi*, r. 285.

farklı değildir. St. Paul'un Romalılara Mektubu'nda²¹ "Herkes başındaki hükümetlere tabi olsun... hükümete mukavemet eden Allah'ın tertibine karşı çıkmış olur." diyor.

12. asırda Fransa Reims şehri Arşevек'inin Laon'da verdiği va'zda:

"Restez soumis non seulement à ceux qui son bons et modérés, mais même à ceux qui ne le sont pas..."

"Başınızdakilerden sadece iyi ve ılımlı olanlara itaatle yetinmeyin, fakat böyle olmayanlara da uyun,²² emirleri, acaba zalim idarecilere karşı sus pus olmayı telkin etmiş fukahamızın telkinatından farklıdır dersiniz!"

Böyle bir anlayışa İslami diyebilmenin imkânı yoktur. Zalimi zulmüyle bırakan sünepelikten İslam elbette uzaktır. "Verdiysem ben verdim." zihniyetinin bu Kânûn-ı Esâsî ile hâlen aynı çaldığını görmekten ızdırab duyduğumuzu belirtiyor ve sözümüzü Allah'tan hayırlar duasıyla bitiriyoruz.

²¹ XIII, 1-2.

²² Ernest Lavisse, *Histoire Générale de la France*, II, 26, Ahmed Rızâ merhumun *La Faillite*'inden naklen, s. 164.